

उत्पत्य अयम् उत्पत्त-स्यप् । जडं पतित्वेत्तर्धे उत्पत्यपाकजा मयू । जन्मप्रभृत्यन्तसे

उत्पद्य पु० उत्क्रान्तः पन्थानम् अत्या० समा० अच् । गम्य-
पथातिक्रान्ते २न्यायरोत्यतिक्रान्ते च । भिन्नपर्या-
दतया अपकृतः पन्थाः उदभावे प्रा० स० अच् समा०
कदर्थे पथि “गुरोरप्यलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः ।
उत्पद्यप्रतिपन्नस्य न्याय्यं भवति यासनम्” भा०
आ० ११०७० । “प्रसदाद्युत्पद्यं नेतुं कामक्रोधव
यासुगम्” मतुः । “क्षिप्रारोधाङ्गनद्युत्पद्येन गाम्” भाषः
उत्पद्य लि० उद्+पद-क्त । उद्भूते । “यौरसे युनरुत्पद्ये
ततोयांशहराः सुताः” सू० “उत्पद्यस्य उनरुत्पदाः”
न्यायप्र० उत्पद्येन हरति उत्पद्ना० ठञ् । औत्पद्यिक
तेन हारके लि० ।

उत्पल न० उद्+पल-अच् । १ नीलपद्मे, २ कुसुमादौ, ३ कुष्ठो-
षधौ च । उत्क्रान्तं पलं मासम् अत्या० समा० ।
४ सांसन्त्यो लि० । “गण्डखेदापनयनरुजाह्वानकर्णोत्-
पलानान्” मेघ० । “यतोत्पलदलकौवमस्त्याग्यायुः
सुरहिषासु” “सुहृत्कर्णोत्पलतां प्रपेदे” “नवावतारं
कमलादिनोत्पलम्” रघुः “अन्योन्यसुतपीडयदुत्पला
प्याः” कुमा० । तच्च त्रिविधं नीलं रक्तं त्रैलोक्यं “ध्रुवं
नीलोत्पलपलधारया” यज्ञ० ।

उत्पलगन्धिक न० उत्पलस्य गन्धश्च गन्धोऽस्य इत् समा०
संज्ञायां कन् । गोशीर्षाख्ये चन्दने । ।

उत्पलपत्र न० उत्पलस्य पत्रमिव । १ तिलकभेदे स्त्रीणां
स्तनादौ २ नखजते च । ईत० । इन्दीवरस्य दले ।

उत्पलपत्रक न० उत्पलपत्रमिव कन् । उत्पलपत्राकारे
सुशुतोक्ते यत्नभेदे । अर्द्धधारयद्धे २७५ पृष्ठे तल्लज्जादि
दर्शितम् । “एद्विपलनखयस्तुमृत्कोत्पलपत्रकार्धधाराणि
केदने भेदने च” सुशु० ॥

उत्पलभेद्यक पु० सुशुतोक्ते कर्षवन्माकृतभेदे । स च पञ्चद-
शविधः । तद्विभागश्चत्वारि सुशु० दर्शितं यथा ।

“तत्र समासेन पञ्चदशकर्षवन्माकृतयः । तद्यथा नेमि-
सन्धानक उत्पलभेद्यको वल्लूरक आसङ्गिमोगशुक्लकर्ष
आहार्यैर्निर्बन्धिमो व्यायोजिमः कपाटसन्धिकोऽर्द्धक-
पाटसन्धिकः संक्षिप्तो ह्रीनकर्षो वल्लीकर्षो वटिकर्षः
काकोष्ठक इति । तेषु पृथुलायतसमोभयपालिर्भेजिसम्भा-
नकः । उप्तायतसमोभयपालिश्चतुलभेद्यकः । सुल
उत्तसमोभयपालिर्बहुलकः । अश्वत्थरदीर्घकपालिरास-

ङ्गिमः । बाह्यदीर्घकपालिर्गण्डकर्षः । अपाक्षिर्बभयतोऽ-
प्यार्यः । पीठोपमपालिर्बभयतः, क्षीणपुत्रिकाश्रितो
निर्बन्धिमः । स्थूलाणुसमविषमपालिर्व्यायोजिमः । अश्व-
त्थरदीर्घकपालिरितरात्पालिः कपाटसन्धिकः । बाह्य-
दीर्घकपालिरितरात्पालिरर्द्धकपाटसन्धिकः । तत्र देयते
कर्षवन्विकल्पाः साध्यास्तेषां स्तनामभिरैवाकृतयः प्रायेण
व्याख्याताः । संक्षिप्तादयः पञ्चासाध्यास्तत्र शुक्लशुक्ल-
लिखत्सप्तपालिरितरात्पालिः संक्षिप्तः । अनविश-
नपालिः पर्यन्तयोः क्षीणमांसो ह्रीनकर्षः । तत्र
विषमाल्पपालिर्बहुलीकर्षः । पथितमांसस्तत्रगिरायत स्त्र-
ज्जपालिर्वटिकर्षः । निर्माससंक्षिप्ताप्यात्यशोणितपालिः
काकोष्ठकपालिरिति । “बन्धेष्वपि तु योफदाहरागपाक-
पिडकासावयुक्ता न सिद्धिमुपयान्ति” ।

उत्पलशा(सा)रिवा लि० उत्पलं तदाकारपुष्पमन्त्यस्याः
अर्थः अच् कर्ष्य० । अगन्तमूलायां श्यामास्ततायासु ।
“दृष्टादनी पयस्या च सुता चोत्पलशा(शा)रिवा” सुशु० ।

उत्पलपट्क न० ज्वरातीसारचिकित्साङ्गे चक्र० उक्ते औष-
धभेदे । यथा “ज्वरातीसारे प्रेयादिक्रमः स्याद्विहिते
हितः । ज्वरानिषारी पेजा वा पिबेत् साक्षां इतं
नरः । एन्निपणीबलादिस्वभागरौत पलधान्यकैः” ।

उत्पलावती स्त्री उत्पलस्य प्रकाशकारं नेत्रमन्त्यस्याः सप्तप-
मखवः संज्ञायां दीर्घः । अश्वरोभेदे काशीख० ६ अ० अश्व-
रोक्षोल्बर्ष्यने । “निर्बन्धमानात् क्षीरोदात् पूर्वम-
श्वरसक्तसूः । निःसृता त्रिजगज्जित्तोर्हनास्तं मनो-
भुवः । “उर्वशी नेनका रक्षा चन्द्ररेखा तिळोत्तमा ।
वपुश्चती कान्तिमती लोलावत्युत्पलावती । बालस्युधा
गुणवती स्थूलक्षेत्री कलावती । कलानिविमुक्तनिधिः
कर्पूरतिलकोर्वरा । अमङ्गलतिका चापि तथा भटन-
मोहिनी । चकोराक्षी चन्द्रकला तथा मुनिमनोहरा ।
पाशङ्गावा तपोदेष्ट्री चारुनाभः सुकर्षिका । दास्यक्षी-
वनी सुश्रीः क्षणशुक्ला शुभानना । तपःशुक्ला तीर्थशु-
क्ला दानशुक्ला हिमावती । पञ्चाश्वमेधिका चैव राजकु-
यार्थिनी तथा । अष्टाग्निहोत्रिका तद्द्विजपेययत्नेक्ष्णना ।
कार्यविचारयित्री च दृष्टिद्रावा रुक्मिणी । इत्याशु-
रसां अष्टं दृष्टं पटिसंयुतम् । एतस्मिन्सप्तरी लोके
वसन्त्यन्या अपि क्षियः” ।

उत्पलिनी स्त्री उत्पलानि सन्त्यस्मिन् देशे तेषां इत्युक्ते वा
इति । १ उत्पलशुक्लतायां, २ कुष्ठसमुदाये च । ३ दृष्टे